

Dorovský, Ivan

Od analýz k první syntéze

In: Dorovský, Ivan. *Konstantin Jireček : život a dílo*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, pp. 47-66

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121846>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Všechny Jirečkovy publikované práce, o nichž jsme dosud psali, měli bychom považovat především za přípravné sondy, za kamínky mozaiky větších syntetických celků, které měl v úmyslu napsat. Od objevení soupisu novobulharských knih v Šafaříkově archívu koncem roku 1870 do napsání a vydání prvního syntetického díla o dějinách Bulharů uplynuly celé čtyři roky, naplněné mnoha osobními, rodinnými a společenskými událostmi.

Vydání bibliografie novobulharského písemnictví v roce 1872 a 1873, její nadšený ohlas u bulharské inteligence, zvolení za dopisujícího člena Bulharské učené společnosti v Braile — to vše vedlo studenta K. Jirečka k tomu, že se začal soustřeďovat na vyličení historického vývoje bulharského národa. Přitom spolupráce s tehdejšími předními Bulhary při shromažďování bibliografických informací mu posloužila jako základ k pozdějšímu napsání prvních dějin bulharského národa na skutečně vědeckém základě. Zesílil jeho zájem o činnost Bulharské učené společnosti.¹

Jako student prvního ročníku filozofické fakulty pražské univerzity Jireček přemýšlel nejprve o napsání dějin jižních Slovanů; měl totiž po ruce dobré prameny jihoslovanské, Šafaříkovy Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů a četné práce o dějinách Bulharů a osmanského impéria vůbec. Už ve Vídni v únoru 1872 sděloval Gr. Načovičovi o svém úmyslu, že až bude na univerzitě, napíše pro ČČM stručné dějiny nové bulharské literatury. To však byly zřejmě Jirečkovy plány, které si dělal po úspěchu s bibliografií novobulharského písemnictví. Bulharský historik P. Ch. Petrov se dokonce domnívá, že myšlenka napsat dějiny bulharského

¹ P. Ch. Petrov v úvodu k nejnovějšímu bulharskému vydání Jirečkovy *Istorija na bálgarite*. S popravky i dobavky ot samija avtor, Sofija 1978, str. 9, mylně uvádí, že se počátek Jirečkova zájmu o Bulharskou učenou společnost datuje od listopadu 1871. Petrov dospívá k takovému závěru na základě chybně datovaného Jirečkova dopisu G. Načovičovi, který mu zaslal z Prahy údajně v listopadu 1871. Podle obsahu však dopis nemohl být odeslán v roce 1871, nýbrž až v roce 1872, protože mu v něm Jireček sděluje, že se už v Praze zabydlel a zapsal si přednášky na univerzitě.

národa se zrodila již ve Vídni a že byl k tomu vyzván Gr. Načovičem, který mu jinak poskytl neocenitelnou pomoc při vydávání bibliografie.²

Konkrétní údaje o úmyslech napsat dějiny bulharského národa nacházíme v Jirečkově deníku. O prázdninách roku 1873 si v něm poznamenal: „Plán spisu o Bulharsku velmi mnoho mne zaměstnával. Vypracoval jsem si i podrobný návrh.“³ V témže zápisu však nacházíme rovněž poznámky o dalších Jirečkových záměrech, o tom, že mnoho rozvažuje „o své historii národův srbského a bulharského v XII—XV. stol“. Poznamenává však, že to bude „práce mnohaletá“.

V dopise Gr. Načovičovi ze dne 9. září 1873 Jireček již dosti určitě hovoří o tom, že se soustředil na napsání vědecké studie o minulém a současném stavu Bulharska, jak o tom již mnohokrát hovořili spolu ve Vídni. Nyní se mu však zdála tato práce mnohem složitější nejen proto, že nikdy nenavštívil zemi, o jejíž dějinách hodlá psát, ale také proto, že existující údaje v bulharských publikacích i v knihách západních cestovatelů neumožňují zpracovat všechna historická období rovnoměrně. Jireček si uvědomoval, že bude muset prostudovat ještě velké množství odborné literatury, aby mohl dospět k věrohodným závěrům. Historická část však měla být údajně hotova brzy. Na základě existujících dokumentů a kronik měla obsahovat nejen popisy bitev a obklíčení, nýbrž spíše celkový obraz vnitřního stavu. Načovičovi dále Jireček sděloval, že se momentálně zabývá historií bogomilů, „která si zasluhuje největší pozornosti ze strany historiků civilizace západního a východního světa“. Nakonec prosí o pomoc při obstarávání materiálu o bulharském obchodu, o dějinách města Svištova, o katolických obcích, o Bulharech ve Valašsku ap.⁴ Četné údaje, jak se dovídáme z Načovičova dopisu z roku 1873, byly K. Jirečkovi zaslány.⁵ Víme, že Jireček shromažďoval historické a geografické údaje k dějinám balkánských národů již ve Vídni. V Praze pak v započaté práci pokračoval. Jirečkovy deníky a korespondence nám poskytují téměř přesný obraz o postupu při psaní dějin bulharského národa, o tom, jak se jeho záměry naplňovaly. Tak si v únoru 1874 zaznamenal do deníku, že „ve své bulh.(arské) práci [...] daleko nepokročil“, že dospěl k roku 1330, tj. k bitvě u Velbuždu. Dovídáme se o neúnavné Jirečkově práci nad studiem a tříděním materiálu, o tom, jaké potíže mu působila část o vnitřních poměrech a popis tureckého vládně administrativního systému. Studoval historické spisy Byzantinců, Daniela, Zinkeisena, F. Račkého, M. Golubin-

² Jireček, K., *Istorija na bǎlgarite*, 10.

³ Jireček uvádí podrobně jednotlivé části či kapitoly, které měla kniha o bulharských dějinách obsahovat. Viz Angelová, M., *Konstantin Jireček a česko-bulharské kulturní vztahy v 19. století*, rkp. diplomové práce, Brno 1962, 143–144.

⁴ *Iz archiva na Konstantin Jireček*, II, 104–105.

⁵ Tamtéž, I, 83.

ského, M. Drinova a dalších slovanských i neslovanských historiků. Přitom však je obdivuhodná Jirečkova jasně načrtnutá vědecká dráha: zkoušky, doktorát, habilitace. A to mu bylo tenkrát, kdy o tom všem přemýšlel, pouhých dvacet let!⁶ Svému strýci Hermenegildovi Jirečkovi psal Konstantin z Prahy 17. července 1874: „Na své bulharské knize neúnavně pracuji, abych před odjezdem s větší částí byl hotov.“⁷ Dne 23. listopadu 1874 si Jireček zaznamenal do deníku, že „veškerá snaha a práce zavírá se nyní v dokončování knihy“, že dokončil kapitolu o bulharském národním obrození a o prvních obrozeních Paisijovi Chilendarském a Sofronijovi Vračanském. Jakkoli to byla „práce Sysifova“, působila mu nesmírnou radost. „Pracuji s nadšením, s chutí nevídanou, sedám do půlnoci a déle a dílo roste před rukama. Nových věcí odkryl jsem veliké množství; vše se mi ode dne ke dni vyjasňuje. Litovati budu, až to spisování bude ukončeno,“ napsal si do deníku v listopadu 1874. Koncem prosince 1874 pak Jireček sděloval Gr. Načovičovi, že jeho „Esej kritických dějin bulharského národa“ je téměř hotov. Dějiny a zeměpis jsou zachyceny v třiceti kapitolách od nejstarších dob do Odrinského míru roku 1829. Zůstávají mu ke zpracování ještě události novější doby a některé poznámky o obchodu, průmyslu, zemědělství, cestách, o národnostním charakteru, statistické údaje, což je práce snadnější než práce se starými prameny, kde je třeba mnoho přečíst a kombinovat, aby se získalo minimum. Načovičovi rovněž sděloval, že také zeměpisná část mu zabírá mnoho času, neboť západní cestopisci někdy tak zkomolili názvy, že často nelze poznat, o které místo či město jde. Proto bulharská vydání časopisů, knihy P. Chitova a St. Zacharieva a další byly pro Jirečka velmi cenné.

Na podzim 1874 vyšla v ČČM Jirečkova rozsáhlejší studie o dobytí Bulharska Turky, která pak s malými stylistickými úpravami a doplňky vešla jako 13. kapitola do Dějin národa bulharského. I o tom informoval Jireček svého přítele Načoviče.⁸

Již počátkem března 1875 Jireček odevzdal do tisku první část svého historického spisu; ten pak vyšel v češtině a v němčině. Dějiny národa bulharského měly na třiceti tiskových arších zachytit „zeměpis bulharských zemí, dějiny od nejstarších a nejtemnějších dob do roku 1872“ a měly podat „přehled starého a nového bulharského písemnictví“.⁹ Kniha však zřejmě v té době neměla ještě konečnou podobu. Jireček se stále potýkal s nedostatkem údajů k nejnovějšímu období. „Nemám téměř žádné zprávy,“ psal Gr. Načovičovi, „např. o čtách roku 1868; ‚Cesty‘

⁶ Angelová, M., cit. dílo, 148.

⁷ *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*. K vydání připravil, životopisným úvodem a poznámkami opatřil dr. Josef Páta, do tisku připravil dr. Antonín Frinta, Praha 1947, 71.

⁸ *Iz archíva na Konstantin Ireček*, II, 109.

⁹ Tamtéž, I, 84.

Panojata Chitova končí rokem 1867 a novinářské poznámky v evropských novinách z té doby jsou většinou čistou lží. Jirečkovi nebylo zcela jasné ani rozvrstvení a postavení stran „starých“ a „mladých“ v Bukurešti. Neměl dostatek materiálu např. o P. R. Slavejkovovi a L. Karavelovovi.¹⁰ Aby mohl dokončit poslední kapitoly své knihy, obrátil se Jireček o pomoc na Marina Drinova, který tehdy působil v Charkově. Drinov mu poslal dosti podrobné životopisné údaje o sobě a o Nešu Bončevovi. V rusky psaném dopise mu Drinov sděloval, že si s radostí přečetl jeho stať o dobytí Bulharska Turky a že se dověděl o jeho přípravě dějin buharského národa: „Gratuluji Vám k této nové práci, která — nepochybuji — bude velmi kapitálním příspěvkem k slovanské literatuře a zároveň přinese velký užitek bulharskému lidu, který ještě nemá pořádné dějiny svých předků.“¹¹

Zatímco Načovičovi Jireček v březnu 1875 sděloval, že jeho kniha bude mít (nebo dokonce má!) třicet archů, svému strýci Hermenegildovi Jirečkovi o měsíc později psal, že bude „čítat okolo 25 archů“ a podával mu dokonce podrobný obsah. Ještě v dubnu 1875 tedy Jireček usilovně psal kapitolu o novobulharské literatuře, „jejíž rozvoj a dnešní stav podnes nikde vyličen není“.¹² Jireček měl v úmyslu napsat „dvě kapitoly o hranicích národnosti, počtu obyvatelstva, domácím životě, obchodu, průmyslu atd.“, které však ve vydané knize chybí. Pro nedostatek pramenů zřejmě od nich upustil.¹³

Spolupráce s bulharskými vědci, především s M. Drinovem, odhalovala Jirečkovi při dokončování bulharského národa také řadu problémů. Jeden takový problém nastolil Drinov v dopise z počátku dubna 1875. Týkal se existence nosovek v některých částech tehdy chápaného bulharského území, tj. v západní Makedonii. Tím, že mu Drinov sděloval, že se chystá napsat podrobnou kritiku na práci Fr. Miklošiče o staroslověnském jazyce,¹⁴ inspiroval Jirečka k tomu, aby o starobulharských nosovkách pojednal v samostatném článku.¹⁵ Jednak proto, že otázka, „kterému národu slovanskému přísluší jazyk slověnskъ“, byla ve slovanské i neslovanské slavistice hojně diskutována, počínaje již J. Dobrovským, jednak také z toho důvodu, že „stejnou má důležitost pro staroslovanskou filologii, literární historii a etnografii, přední jsouc záhadou veškeré slavistiky,“¹⁶ jak psal Jireček. Měl-li tedy v úmyslu o tom psát Drinov, nemohl tuto otázku nechat bez povšimnutí Jireček, který o Miklošičově práci četl re-

¹⁰ Tamtéž, 85.

¹¹ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 110.

¹² *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*, 78.

¹³ Tamtéž, 78.

¹⁴ Miklosich, Fr., *Altslovenische Formenlehre in Paradigment mit Texten aus glagolitischen Quellen*, Wien 1874.

¹⁵ *Starobulharské nosovky*. Podává K. J. Jireček, ČČM, 1875, 325–330.

¹⁶ Tamtéž, 325.

cenzi v prvním svazku ČČM za rok 1875.¹⁷ Na základě listin k starobulharským dějinám, které zpracoval, na základě spisů Šafaříkových, Golubinského, Bouého, Hahnových, zvláště pak Grigorovičova cestopisu po evropském Turecku, bulharských časopisů, Miladinovových a Verkovičových makedonských a bulharských lidových písní Jireček ve svém velmi zasvěceném příspěvku dospěl k závěrům, které později slavistická věda potvrdila v úplnosti. To, o čem nevěděl nebo nepsal Miklošič, vynesl na světlo díky Drinovovi právě K. Jireček. Četnými příklady doložil, že se nosovky vyskytovaly nejen ve staré bulharštině, nýbrž také v „makedonských nářečích“ západní Makedonie.¹⁸ Závěry, k nimž Jireček dospěl, pojal stručně také do své knihy a tím značně rozvíklal Miklošičovu panonskou teorii.¹⁹

Jirečkovy Dějiny národa bulharského vycházely v sešitech (bez honoráře) česky od června 1875 do ledna 1876 a německy (s honorářem) v jednom svazku počátkem roku 1876.²⁰ Sám autor nazval svou knihu skromně kompilací a později si byl vědom, že „měla ovšem mnohé vady díla začátečnického“.²¹ Také V. Jagić v nekrologu K. Jirečka o nich příznačně mluví jako o „eine äusserst gelungene Kompilation“. Jireček se hlásil ke svému dobrému vzoru, pod jehož vlivem bulharské dějiny sepsal. Byl jím profesor Karel Hopf, který po důkladném studiu archívních pramenů sepsal znamenité dějiny středověkého Řecka. Téměř o celé čtvrtstoletí později svou práci Jireček charakterizoval takto: „Celkový směr knihy obracel se proti legendám historickým, proti matení národních písní a pověstí s dějepisem a snažil se o rekonstrukci dějin přímo ze spolehlivých pramenů. Přednost knihy byla dobrý sloh a jasné vyložení i sebespletitějších otázek. Příliš mnoho místa věnoval literární historii a historickému zeměpisu, z novější literatury mnohé kusy v Praze nesehnal, kdežto vedle toho užil často velmi vzácných a nedostupných brožurek a novin tištěných na východě.“ Třebaže některá tvrzení (např. to o literární historii a historickém zeměpisu) jsou psána pod vlivem již vyšlých recenzí a kritik, vystihl autor podstatu své knihy přesně.²²

Dříve než podrobněji rozebereme první Jirečkovu syntetické dílo, řekněme hned, že je to seriózní vědecká práce, která stojí na úrovni tehdejšího vědeckého bádání. Proto musí být hodnocena z hlediska stupně tehdejšího rozvoje vědy, nikoli z pozic dnešního stavu.

¹⁷ ČČM, 1875, 113–117.

¹⁸ Tamtéž, 330.

¹⁹ *Dějiny národa bulharského*. Dle původních pramenů sepsal Konstantin Jos. Jireček, Praha 1876, 380–381.

²⁰ *Geschichte der Bulgaren*, von Constantin J. Jireček, Prag 1876.

²¹ R. O., *Konstantin Jireček. K jeho 50. narozeninám*, Osvěta 1904, 684.

²² Tamtéž, 684. Oslavný medailónek byl sice podepsán jakoby redakcí Osvěty, ve skutečnosti si jej však napsal nejpravděpodobněji Jireček sám. Redakce provedla zřejmě pouze drobné úpravy.

Konstantin Jireček byl první cizí historik, který spolu s bulharskými historiky Nikolajem Palauzovem a především s M. Drinovem položil vědecké základy historického bádání v oblasti bulharských dějin. A to nejen svými Dějinami bulharského národa, ale i dalšími dvěma hlavními pracemi, které zasvětil bulharským dějinám: Cestami po Bulharsku a Bulharským knížectvím. Jirečkovy Dějiny byly prvním uceleným dílem, v němž byly vyličený bulharské (a v mnohém ohledu i širěji balkánské) dějiny od nejstarších dob do současnosti. Obsahovaly značné množství většinou ověřených faktů. Jsou založeny na veškeré do té doby existující a dostupné literatuře o Bulharsku, Balkánu a o turecké říši vůbec, hlavně na důkladném kritickém studiu pramenů. Jireček prošel, probral, prostudoval a analyzoval díla antických autorů, listiny a letopisy, písemné prameny bulharské, řecké, srbské, italské, záznamy arabských, německých, francouzských i novořeckých cestopisců, bulharský a německý denní a periodický tisk, k dokreslení úplného obrazu minulosti užíval také doklady archeologické, etnografické, jazykovědné, historické písně a pověsti. To samo o sobě dokazovalo, že přistupoval ke své práci nejen z hlediska buržoazního pozitivismu, ale také z hlediska širokého pojetí slavistiky.

Své vyličení bulharských dějin začíná Jireček obšírným zeměpisným výkladem orografického a hydrografického systému, aby doložil, na jakém území vznikl bulharský stát, kde se později formovala bulharská národnost a nakonec národ. Z dnešního hlediska se nám tyto výklady zdají přehnané. V 19. století se však přeceňovala úloha zeměpisného faktoru. A řekli jsme si přece, že bychom měli při hodnocení jeho díla vycházet z tehdejších představ a názorů na historická díla. Ty Jireček vysvětluje hned na začátku I. kapitoly: „Každého národa povaha a vzdělanost, mravy a obyčeje, pokrok i úpadek, slovem veškeren duševní jeho rozvoj spolupodmíněn jest povahou a zvláštnostmi půdy, na kteréž on zarazil bydlíště své.“²³ Ostatně ani z dnešního hlediska není Jirečkův geografický přehled zbytečný, neboť pomáhá čtenáři lokalizovat a lépe pochopit historické události.

Teprve po rozsáhlém zeměpisném přehledu se Jireček pouští do výkladu o nejranějších dějinách na bulharském území. V kapitole Tráko-Ilyrové a Římané věnuje zvláštní pozornost způsobu života, kultuře a státní organizaci Tráků a jejich stykům s Makedonci, Řeky a Římany i stupni romanizace slovanského obyvatelstva. Za nejdůležitější závěr této kapitoly je třeba považovat Jirečkovu rozhodné odmítání tzv. tráko-slovanské teorie, podle níž Slované byli autochtonním obyvatelstvem. Později se ve svých opravách a doplňcích Jireček vrátil k tráckým mohylám a římským provinciím, k otázce poslovanštění staré toponymie atd., tedy k otázkám, které i dnes jsou předmětem vědeckého bádání. Důležitost základních

²³ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 1.

otázek i nové prameny vedly Jirečka k tomu, aby poznamenal, že tuto kapitolu musí napsat znovu.

Slovanskému osídlení Balkánského poloostrova, vzniku bulharské národnosti a etnické příslušnosti Bulharů věnoval Jireček dvě kapitoly. V první podal široký obraz raného pronikání Slovanů na území severně od Dunaje, jejich stykům s Římskou říší a slovanským vlivům v Dácii a Transylvánii, kde se slovanský živel udržel dosti dlouho a kde jsou dodnes zachovány četné údaje o jeho existenci. Zajímavé svědectví o tom podává především toponymie. Pod vlivem M. Drinova Jireček připouští, že Slované pronikali na Balkánský poloostrov již ve 3.—4. století, masové vpády Slovanů však klade do 5. a 6. století a jejich konečné usídlení do první poloviny 7. století. Za základ středověkého bulharského etnika považoval právě ty kmeny, které přišly a usídlily se zde v uvedeném období za neustálých bojů s byzantskou říší. Slovanům věnoval Jireček ve svých výkladech značné místo. Vylíčil nejen jejich vpády na Balkánský poloostrov, ale v samostatné kapitole, která je logickým pokračováním a doplněním předcházejících výkladů, také jejich způsobu života, společenské organizaci, kolonizaci a vztahu Slovanů k místnímu obyvatelstvu, jejich náboženství apod. Podrobně probral vliv jiných kmenů a středověkých národností Balkánu na Slované a rovněž slovanský vliv na ně. Podal podrobné údaje o slovanských kmenech Balkánského poloostrova. Využil přitom značného množství písemných pramenů, ústní lidové slovesnosti, patronymie a toponymie. Myšlenky a názory, které k této problematice Jireček vyslovil, zachovaly si dodnes svou vědeckou hodnověrnost a dnešní bádání pokračuje fakticky v linii, kterou načrtl, třebaže měl v úmyslu tuto část přepracovat a dokonce vypracoval její novou strukturu.²⁴

Protobulharům čili Prbulharům věnoval Jireček ve svém spise mnohem méně pozornosti a místa. Zřejmě proto, že měl k této problematice omezené prameny, a pak také z toho důvodu, že jejich úloze v rozvoji bulharské národnosti nepřikládal takový význam. V souladu s názory Šafaříkovými je považoval za příbuzné Finů a uznával jejich význam při vytváření státního útvaru. Nedomníval se však zřejmě, že ovlivnili a proměnili národnostní charakter místního obyvatelstva, protože brzy splynuli se slovanským obyvatelstvem.

To, že Jireček věnoval mnoho místa otázkám etnogeneze Slovanů, a tedy i etnické příslušnosti Bulharů, souviselo s úsilím tehdejší slavistické vědy. Jeho správné výklady sloužily jako argument v různých rozhodujících obdobích bulharského i evropského vývoje, kdy se podceňovala úloha Slovanů a kdy se naopak zdůrazňoval protobulharský živel.²⁵ „V době

²⁴ Jireček, K., *Istorija na bǎlgarite*, 20.

²⁵ Tak tomu bylo např. u V. Zlatarského. V jeho spise *Istorija na bǎlgarskata dǎržava prez srǎnite vekove*, sv. I, díl I, Sofija 1918, věnuje se Protobulharům

fašistické diktatury," píše D. Angelov, „snaha po znevažování významu Slovanstva a přeceňování Prabulharů dosahuje svého vrcholu. Vyskytly se vědci, kteří tvrdili, že bulharský národ vůbec není slovanský. A zatím tato otázka byla již roku 1876 Jirečkem vyřešena správně.“²⁶

Výtky některých dnešních bulharských historiků, že dějiny Prvního bulharského státu, zejména pak politické události první poloviny 9. století, jsou Jirečkem zpracovány nedostatečně, nemají zcela oprávnění. Autor přece vycházel z tehdy existujících pramenů. Tenkrát nebyly známy např. různé bulharské nápisy, které dnes korigují četné otázky bulharských dějin uvedeného období. Jak se dnes ukazuje, Jireček při výkladu tohoto období podlehl a přijal některé hypotézy M. Drinova; ten byl pro něj v oblasti bulharských dějin uznávanou autoritou. Sám Jireček později v doplňcích navrhl jinou chronologii.²⁷ Neupřeme Jirečkovi maximální obezřetnost a zdrženlivost. Přísně se držel historických pramenů. Vidíme to například v pasáži, v níž mluví o pronikání křesťanství za vlády Krumovy. Konstatuje, že u Bulharů existovalo ještě dlouho po oficiálním přijetí křesťanství křesťanství povrchní.

Nejinak je tomu také s Jirečkovým výkladem o bogomilech a bogomilském hnutí. O jejich původu, ideologii i organizaci pojednal Jireček velmi zasvěceně, opíraje se především o práce F. Račkého a M. Golubinského. Objektivně psal o faktickém materiálu, kriticky rozebral prameny a jasně a srozumitelně vyložil historický proces. Na základě našeho dnešního hodnocení historických jevů bychom mohli autorovi vytknout, že nesprávně negativně hodnotil společenský význam bogomilského hnutí. Jenže v době, kdy Jireček psal své dějiny, se tento aspekt v buržoazní historické literatuře zřídka kdy zdůrazňoval. Musíme však po pravdě říci, že bohužel pozdější bulharská buržoazní historiografie přijímala uvedené Jirečkovy nesprávné názory na bogomilství nekriticky a dostala je do učebnic, které platily do nejnovější doby, tj. do konce 2. světové války.

V kapitolách o byzantské nadvládě na bulharském území v 11. a 12. století Jireček podal plynulý výklad o administrativní správě, o postavení bulharské církve, o pokusech o osvobození atd., podrobně rozebral otázky romanizace a etnografických změn.

Druhému bulharskému carství Jireček věnoval ve své práci 11 kapitol, v nichž na základě historických pramenů vytvořil ucelený výklad. Jisté je možné mít námitky k celkové struktuře a rozsahu této části práce v porovnání s předcházejícími kapitolami. Hlavně mu můžeme vytknout

110 stran, kdežto o slovanských kmenech se mluví pouze na 13 stranách. U Jirečka se o Slovanech mluví ve dvou kapitolách. Věnuje jim celkem 46 stran, Probulharům 19 stran.

²⁶ Angelov, D., *Konstantin Jireček a bulharská historiografie*, in: Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí, Praha 1963, 42.

²⁷ Jireček, K., *Istorija na bǎlgarite*, 21.

„drobení“, kouskování některých historických období, zvláště 14. století. Například panování Ivana Aleksandra (1331—1354) je podáno v samostatné kapitole pod názvem Největší rozkvět círstva srbského. Je tu zřejmý vliv dočasného rozmachu Srbska v době vlády Stefana Dušana. Zároveň bychom však mohli v tom spatřovat Jirečkovu úsilí o širší, balkánský výklad historického vývoje na území jihovýchodní Evropy. Poznamenali jsme však již na jiném místě, že Jireček koncipoval své výklady jednotlivých období také podle toho, jaký materiál měl po ruce. A toto období mu poskytovalo hojnost pramenných listin. Proto shodně s Fr. Miklošičem poznamenává, že „z žádné doby dějin jihoslovanských nemáme takový počet listin nejrozmanitějšího obsahu jako z let Stefana cáře i samodržce Srbů i Řeků, Bulharů i Arbanasů.“²⁸

Dnes můžeme rovněž říci, že nebylo zrovna nejšťastnějším vydělení samostatné kapitoly věnované náboženskému životu v Bulharsku za Ivana Aleksandra, a to ještě pouze do roku 1360, dokud žil Teodosij Tárnovski. Rozdrobená je rovněž struktura následujících kapitol. Tento Jirečkův podrobný výklad lépe pochopíme jedině tehdy, vezmeme-li v úvahu některé skutečnosti, které nalézáme v jeho denících. V době, kdy podrobně rozpracovával rozvržení jednotlivých kapitol svých dějin bulharského národa, Jireček přemýšlel („mnoho rozvažují“) „o své historii národů srbského a bulharského 12.—15. stol.“²⁹ Název jedné z kapitol vystihuje Jirečkův záměr. Šlo přece o „boje Jihoslovanů“ (a nikoli pouze Bulharů) s Turky. Svůj výklad Jireček začíná takto: „Přistupujeme nyní k vylíčení nejnepohodnější doby dějin jihoslovanských, k vypsání smrtelného zápasu Jihoslovanů s Turky.“³⁰ Obdobně je pojata také kapitola o dobytí Bulharska Turky, kterou měl Jireček snad hotovou jako první. Chtěl tím zřejmě zdůraznit především jak odpor jižních Slovanů, tak také neslovanských národností Balkánu. Jirečkův výklad tohoto období je zasazen do široce balkánských historických souvislostí. V 23. kapitole píše jak o „jihoslovanské konfederaci“, v níž líčí situaci i v Albánii, tak také o postavení Bulharska a o vnitřních rozporech v Turecku. Podobný charakter má rovněž Jirečkův výklad o povstání v čele s Konstantinem a Fružinem, o tažení Vladislava Varnenčika, který považoval Srby a Bulhary za „jednorodý národ“, o pádu Cařihradu a o činech albánského vůdce Georgiho Skenderbega, neboť „dotýkají se poněkud i historie Bulharův“.³¹

Jirečkovu pojednání o tomto období je dosti podrobné a úplné. V doplňcích a opravách později Jireček uvedl velké množství nejnovější literatury a zkorigoval některá svá tvrzení. Četné prameny, které uvádí, nejsou ani dodnes dostatečně využity bulharskou historickou vědou.

²⁸ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 265.

²⁹ Angelová, M., cit. dílo, 144.

³⁰ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 325.

³¹ Tamtéž, 325.

Součástí zamýšlených dějin Srbů a Bulharů v 12.—15. století měla s největší pravděpodobností být 25. kapitola Jirečkovy knihy, která patří k jejím nejvýznamnějším částem. Nese název *Život v círství bulharském za XII.—XV. věku*.³² Má syntetický charakter a zachycuje celé středověké období. Pojednal v ní o takových klíčových otázkách, jakými jsou název státu, jeho hranice, administrativní rozdělení, obyvatelstvo a národnost, státní a mezistátní právo, císařské instituce a život dvora, rozvrstvení obyvatelstva, bojaři, církvev, kláštery, města, hornictví, starobulharské vesnické obyvatelstvo a nevolnictví, zemská správa, sněmy, práva a zákony, finance, mince, zemědělství, obchod, cesty, loďarství, vojenské otázky, život a povaha lidu. Samotný výčet jednotlivých otázek ukazuje široký autorův záběr při výkladu života středověkého Bulharska. Kromě toho je tato kapitola zpracována nejprecizněji.

Jireček podal také dosti podrobný popis vesnického obyvatelstva, správně určil jednotlivé skupiny a ukázal, že v Bulharsku existovalo nevolnictví podobně jako v Byzanci.

Třebaže Jireček neměl dostatek pramenů, pokusil se vůbec jako první historik bulharských dějin pojednat o hospodářských a společenských poměrech v Bulharsku v období rozvinutého feudalismu. V uvedené 25. kapitole probral také právní instituce, aby tak podal obraz o právním a politickém životě v Bulharsku ve 12.—15. století. Jireček sice nebyl školeným právníkem, ale narodil se v právnícké rodině. Jeho strýc Hermenegild byl slovanským právním historikem. Také Jirečkovy styky ještě ve Vídni s J. Zhishmanem, profesorem právnícké fakulty vídeňské univerzity, a s Valtazarem Bogišićem, od roku 1870 slovanským právním historikem, později ministrem spravedlnosti v Černé Hoře, ovlivnily jeho právní orientaci a poskytly mu nejednu právní poznatek.

Jiří Cvetler se domnívá,³³ že při psaní o právních otázkách se v této kapitole Jireček opíral především o práci Romualda Hubeho.³⁴ Jak se však sám Jireček zmiňuje v dopise M. Drinovovi³⁵ z 21. května 1875, vycházel tu hlavně z byzantských listin a napsů, z jihoslovanských památek, které vydal jeho děd P. J. Šafařík, a přirozeně také z dalších prací, které cituje. Stejně jako v předcházejících kapitolách, také zde se Jireček drží komparativního přístupu, který mu někdy umožňuje překonat nedostatek právně historických pramenů a dělat hypotézy o podobných poměrech u Bulharů. Především srovnává se situací u sousedních národů — Srbů a Řeků. Jireček usiloval o postižení charakteru společenské struktury na

³² Tamtéž, 330—376.

³³ Cvetler, J., *Přínos Konstantina Jirečka k poznání dějin státu a práva balkánských národů* (K 120. výročí narození), AUB, Juridica 12, Brno 1974, 151.

³⁴ Hube, R., *O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymskobizantyńskiego u narodów słowiańskich*, Warszawa 1868.

³⁵ Sís, Vl., *Korespondencijata na Konstantin Ireček s Marin Drinov*, Sofija 1924, 138.

Balkánském poloostrově: „V středověkém Srbsku, jehož vnitřní poměry dosti jsou známy, byly dvě třídy, jedna vládnoucí, druhá ovládaná. K prvním náležela šlechta a duchovenstvo, k druhé sebrové, kteří se různili v měšťany, sokolníky, meropschy a otroky. V Bulharsku podobně vládlo bojarstvo s duchovenstvem.“³⁶ Jeho tvrzení o tom, že se bojaři udrželi ještě dlouho proto, že přijali islámskou víru, nejsou však přesné, protože to nelze tvrdit o všech bojarech. Ani třídní podstatu státu nemohl v plné míře Jireček vystihnout.

Dosti důkladný je Jirečkův výklad období od 16. až do 18. století. Rozebral problémy spjaté s administrativním zřízením a s postavením bulharského lidu, dubrovnický obchod a katolickou propagandu, otázky protiturecké koalice a činnost Petra Parčeviče, hajducké hnutí, povstání, usídlování netureckých mohamedánských skupin v Bulharsku apod. „Za všech dob turecké vlády byla jedna třída lidí,“ psal Jireček, „kteří útisku tureckému nejen nepodléhali, ale i brannou rukou jemu vzdorovali. Nebyloť loupež cílem jejich, ale pomsta na utiskovateli, kterouž za ztýrané souvěrce vykonati povždy byli hotovi.“³⁷ Materiály této kapitoly, zvláště pak doplňky k ní, jsou nezbytné pro každého, kdo chce uvedené období a Jirečkem probírané otázky znovu zpracovávat.

Několik posledních kapitol Jirečkovy knihy *Dějiny národa bulharského* je věnováno událostem z bulharských dějin od konce 18. století do roku 1872. V nich jsou analyzovány nejdůležitější otázky nové historie spjaté s obrozením bulharského lidu, s bojem za uznání bulharského národa, s bulharským revolučním hnutím v první polovině 19. století a s novou bulharskou literaturou a kulturou vůbec. Již samotné názvy prozrazují, o čem všem Jireček pojednal: Charakterizoval například Osmana Pazvantoglu a Ali pašu Tepelena, zmínil se o vlivu Francouzské revoluce, obšírně a pravdivě vylíčil zvlí krdžalijských band, podrobněji popsal he-lenizaci slovanského obyvatelstva na Balkáně (nejen v Bulharsku). V pojednání o národním obrození se poprvé pokusil o historický výklad této problematiky. Při výkladu počátků bulharského obrození se opíral o zaslíbenou studii M. Drinova, v níž³⁸ Drinov pojednal o Paisijovi Chilendarském. Jireček ocenil velký význam Paisijovy historiografické knihy *Istorija slavjanobolgarskaja*, o níž napsal, že „ohromná je důležitost její pro dějiny nejnovější, pro rozvoj národnosti bulharské“.³⁹ S nadšením psal o Paisijově vlastenectví. Paisije a jeho pokračovatele Sofronije Vračanského zařadil mezi nejvýznamnější osobnosti bulharského obrození, které se

³⁶ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 348.

³⁷ Tamtéž, 426.

³⁸ Drinov, M., *Otec Paisij, negotovo vreme, negotova Istorija i učenicitu mu*, Periodičesko spisanie, I, kn. 4, Braila 1871, 3–26; viz též t ý ž, *Izbrani sačinenija*, tom I, Sofija 1971, 163–185.

³⁹ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 468.

zasloužily o národní uvědomění a osvětu. Jireček však jako by pomíjí hospodářské a společenské předpoklady vzniku národně osvobozeneckých snah. „Příčiněním skrovného hloučku osvícenějších domorodců (...) způsobeno u nich zajímavé pro historika hnutí (...). Pramen tohoto nenáhlého a nehučného převratu není jiný než snaha po osvětě, šířené jazykem mateřským. Nemnohými knihami probudil se duch národní, a podněcován jsa historickými vzpomínkami, rychle oživoval mezi lidem, brzo vznikala i literatura v zanedbávaném po mnoha století jazyku národním. Zprvu jen u nižších tříd lidu převrat ten způsobil a zvolna jen vnikal do tříd vyšších, cizotou nejvýše zaplavených.“⁴⁰

Vycházejí z uvedeného pojetí, které podle Jirečka platí pro obrození všech slovanských národů, nepokusil se o určení a charakteristiku jednotlivých etap národně osvobozenického úsilí. Necharakterizoval jednotlivá období, nýbrž pouze pojednal o nejvýznamnějších představitelích a o jejich díle. Je třeba ovšem chápat, že se Jirečkovi o tomto období psalo velmi nesnadno, protože neměl dostatek pramenů. Proto také v těchto kapitolách o obrození nejméně snad z celé knihy využívá příkladů ze sousedních nebo ze slovanských literatur vůbec. Chybí v nich zkrátka zřetel balkánský, slovanský i evropský.

Celou jednu kapitolu své knihy věnoval Jireček bulharské církevní otázce v 19. století. Zcela v souladu s pojetím dnešní marxistické historiografie zdůrazňoval, že boj za obnovení národní církve, který pokládal za „nejdůležitější událost dějin novobulharských“, neměl náboženský nebo pouze náboženský charakter, nýbrž že to byla jedna z forem zápasu o národní samostatnost. „Byl to ne spor o dogmata teologická, ale zápas o zachování vlastní národnosti proti panhelenistickým záměrům Řeků,“ psal Jireček.⁴¹

„Příliš mnoho místa věnoval literární historii,“⁴² psalo se o Jirečkových Dějinách bulharského národa v jubilejní stati k autorovým padesátinám. To napsal sám Jireček o svém díle na základě odborných kritik, které po vydání díla vyšly u nás i v zahraničí. Do svých Dějin Jireček skutečně zařadil dvě dosti obsáhlé literární historické kapitoly — první o starobulharském písemnictví, druhou o novobulharské literatuře. Při výkladech o středověké bulharské literatuře se opíral hlavně o práce Šafaříkovy, a proto mohl podat dobrý přehled jejího vývoje od „črtů“ a „řežů“ po období působení Evtimije Tárnovského.

Velmi přísně hodnotil Jireček nedostatek původního obsahu literatury: „(. . .) jak málo v ní ducha živého, tvůrčího, původního a skutečně národního!“⁴³ Zmiňuje se o panonské teorii vzniku staroslověnštiny, uvádí názory Šafaříkovy, píše o cyrilici a hlaholici, o překladatelské činnosti soluňských

⁴⁰ Tamtéž, 466.

⁴¹ Tamtéž, 494.

⁴² R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 684.

⁴³ Jireček, K., *Dějiny národa bulharského*, 377.

bratří, o jejich zácích a následovnicích. Dosti podrobně prostudoval odbornou literaturu o apokryfech, zvláště ruskou, aby mohl podat jejich správnou obsahovou charakteristiku, určit společenskou a kulturní úlohu a konstatovat, že „hojně drobnější úpravy namnoze společny jsou všem jižním a východním Slovanům“.⁴⁴ Apokryfní literaturu analyzoval a spojoval především s činností bogomilů. Viděl v ní odraz duševního života lidu, jeho nálad a snah. „V této spoustě apokryfů náboženských a pohádek světských zavírá se největší díl duševního života pravoslavných Slovanů za středověku, nejen lidí urozených, ale hlavně lidu vesnického. V Bulharsku i na Rusi vliv apokryfů vymizel teprve v našem století. Obsah jejich tak se dotkl myslí⁴⁵ lidu, že mnohdy, přejinačeny byvše dle vkusu národního, splynuly s domácími písněmi a pohádkami.“ O literatuře Evtimijovy školy Jireček velmi správně podotýká: „Do lidu literatura školy Trnovské nevnikla: jemu učený jazyk církevní se svými archaismy a grecismy dávno se byl již odcizil.“⁴⁶

Kapitola o novobulharské literatuře, třebaže není rozsáhlá, zachytila v hlavních rysech bulharský literární proces od počátku tzv. národního obrození do roku 1875. „Podrobnější přehled novobulharské literatury, jakož i doplňky k bibliografii (tj. k jeho Knihopisu novobulharského písemnictví 1806—1870 — I. D.) uveřejním v čase nejbližším,“ sliboval Jireček v poznámce pod čarou. Takový přehled však už nikdy bohužel nevýdal.⁴⁷

Z korespondence víme, jak nesnadno Jireček získával potřebné bibliografické údaje o jednotlivých autorech a jejich dílech. Nejednou se obracel na své bulharské přátele o pomoc, aby mohl složit co nejúplnější mozaiku vývoje literatury, školství, periodického tisku i vědeckých děl z oblasti filozofie, historie a politiky.

V příloze na konci knihy pak pojednal o „sídlech a počtu Bulharů“. Načrtl v ní též etnické hranice Bulharů se sousedními národy, poukázal na existenci bulharských osad mimo etnickou hranici na Balkáně a na četné bulharské enklávy v jiných zemích — v Rusku, Valašsku a v Uhrách. Jireček rovněž uvádí údaje, které se mu podařilo získat, o počtu Bulharů a ostatních etnických skupin v Bulharsku. Přílohu proto musíme považovat za nedílnou součást celkového výkladu bulharských dějin.

Jirečkovy Dějiny národa bulharského označují ukončenou etapu v rozvoji bulharské historiografie, na jejímž počátku stojí Paisijovy Dějiny slovanských Bulharů. O Paisijových Dějinách Jireček psal, že „pro kritické dějiny Bulharů historie Paisijova, zbudovaná jsouc na základě sypkém a napolo báječném, takový je pramen, jako asi Firdusi pro dějiny staro-

⁴⁴ Tamtéž, 393.

⁴⁵ Tamtéž, 395.

⁴⁶ Tamtéž, 401.

⁴⁷ Tamtéž, 510.

perské anebo Kačić pro dějiny dalmatské“, proto jeho Dějiny znamenají vítězství kritického směru ve vývoji bulharské historické vědy. Staly se výchozím bodem, z něhož další studium bulharských dějin muselo nutně vycházet. Jirečkovými Dějinami končí „amatérské“ a nekritické studium pramenů, směřování legend, pověstí a bájí s holými historickými fakty. Současná bulharská historická věda hodnotí právem toto Jirečkovo dílo jako jedinečné a neopakovatelné. Jednak proto, že se žádný historik před ním ani po něm nepokusil podat první vědecký výklad bulharských dějin od nejstarších dob do současnosti.⁴⁸ Pro Jirečkovy Dějiny je příznačná šíře nastolených problémů, k jejichž řešení využil všechny možné a dostupné prameny — písemné, archeologické, jazykovědné, ústně slovesné atd.

K dalším podstatným přednostem Jirečkova díla patří například vztah k významným osobnostem tzv. bulharského národního obrození. V ní se poprvé v takovém rozsahu a v takové podobě píše o Paisijovi Chilandarském, Sofronijovi Vračanském, V. Aprilovovi, N. Palauzovovi, G. S. Rakovském, P. Chitovovi a o M. Drinovovi. V odborné literatuře, která vznikla po Jirečkovi, již bohužel nenajdeme takovou popularizaci. Naopak, vědecké dílo bulharských obrozenců se přehlíželo jako dílo historiků minulosti.

Jirečkovy Dějiny podávají ucelený výklad historického vývoje bulharského lidu na základě všech dřívějších prací, zobecňují existující poznatky a nastolují řadu nových problémů. Je to dílo vědecky uzavřené, v němž jsou poprvé řešeny četné vědecké otázky. Jeho vědecký význam ještě více zvýrazňují „opravy a doplňky“, dovedené téměř do konce 19. století. Jejich šíře staví bulharské dějiny do obecně balkánského a často i do mnohem širšího rámce.⁴⁹

Historiku Konstantinu Jirečkovi nejsou cizí metody i ideové názory buržoazní historiografie z konce 19. a počátku 20. století. Nechápe společensko-ekonomické formace, zákonitosti historického procesu, nemůže vidět společnost jako třídní a tudíž nevidí třídní boj. Proto je zcela přirozené jeho zdůrazňování úlohy např. církve nebo carských institucí, jeho nedocení úlohy lidových mas. To ovšem byla doba buržoazního pozitivismu. Svými politickými názory byl Jireček konzervativní, ale projevil se jako precizní badatel, který nepodlehł módním názorům. Jestliže jsou dnes mnohá Jirečkova tvrzení již překonána, nikdy nezestárne štavnatost jeho výkladů, jeho velký dar nenapodobitelně mistrovsky a umělecky poutavě popisovat a vyprávět o historických událostech, jak správně poznamenává V. N. Zlatarski.

Jirečkovy Dějiny národa bulharského se setkaly s nebývalým ohlasem. Již počátkem druhé poloviny roku 1875 (když už bylo v sešitech vytištěno

⁴⁸ I r e č e k, K., *Istorija na bálgarite*, 24.

⁴⁹ Tamtéž, 29.

asi 15 archů) se objevily první pochvalné ohlasy v češtině, charvátštině, italštině i francouzštině. Je přirozené, že zpráva o napsání a vydání Dějin vzbudila největší zájem u Bulharů. V. D. Stojanov již 11. srpna 1875 píše Jirečkovi, že se dověděl o napsání Dějin a žádá jej o jejich zaslání a o dovolení přeložit je do bulharštiny, protože se domnívá, že toto dílo „zajisté bude nejlepší, totiž nejdokonalejší a nejúplnější v každém ohledu mezi všemi podobného druhu díly, co máme dosud“.⁵⁰ Stojanov se mu nabízí, že by rád napsal o nich zprávu do Periodického časopisu.

Z Jirečkovy odpovědi V. Stojanovovi se dovidáme, že již počátkem září 1875 bylo vytištěno celkem 18 archů českého vydání a 9 archů vydání německého.⁵¹ V lednu 1876 byla obě vydání (německé a české) Jirečkových Dějin vytištěna. Ale už o vánocích 1875 Jireček dopisem sděloval Bulharské učené společnosti v Braile, že napsal Dějiny národa bulharského, o nichž už jeho členové věděli od tehdejšího předsedy Společnosti M. Drinova, a odstupoval jí právo překladu do bulharštiny. Podle Drinova jsou Jirečkovy Dějiny „tak drahocenné pro Bulhary, že již můžeme říci, že máme dějiny našeho národa“.

Také Jirečkův přítel K. Pomjanov psal koncem prosince 1875: „Obzvláště ale těší mne zpráva, že o vánocích mají vyjít Dějiny národu bulharského — dílo, jež doufám bude svědčiti o Vašem jak objemném, tak také i důkladném probrání věci.“⁵²

Vedení Bulharské učené společnosti poděkovalo Jirečkovi za odstoupení práva překladu do bulharštiny a zároveň mu sdělilo, že poslalo všem bulharským novinám zprávu a vyzvalo spisovatele, aby se přihlásili k překladu knihy. V únoru 1876 poslal M. Drinov Bulharské učené společnosti podrobný dopis, který je jakousi první recenzí bulharského vědce na české a německé vydání Jirečkovy knihy. Píše v něm o obsahu knihy, vyzvedává její přednosti prvního celistvého pokusu napsat dějiny Bulharů od nejstarších dob do současnosti, chválí Jirečkův zeměpisný popis, jeho tvrzení, že Slované nejsou potomky Tráků-Ilyrů, že Bulhaři jsou slovan-ského původu, autorův systematický výklad o Prvním a Druhém bulharském carství a vylíčení historických událostí do roku 1872, což v žádném tehdejším díle nebylo. Zvláště vyzdvihuje M. Drinov kapitolu o starobulharském státním a kulturním životě ve 12.—15. století. Napsal o ní: „Materiál je shromažďován zrnko po zrnku z mnoha různých časopisů, jaká práce, jaké znalosti byly použity při sestavování této kapitoly, která má 46 stran! Kdyby jen tuto kapitolu byl býval napsal p. Jireček, i tak by byl velmi přispěl do pokladnice slovanské vědy.“ Dále pak Drinov upozorňuje na některé chyby a nedostatky v tomto „slavném díle“ a uzavírá: „Dějiny

⁵⁰ *Iz archíva na Konstantin Ireček*, I, 87.

⁵¹ Tamtéž, 89.

⁵² *Iz archíva na Konstantin Ireček*, II, 117.

Bulharů budou nadlouho výchozím bodem, z něhož budou vycházet všichni badatelé našeho života v minulosti a Jirečkovy závěry, k nimž dospěl, budou drahocenným příspěvkem slovanské vědy. A slovanská věda mu bude stejně vděčná, jako náš lid, který prostřednictvím této knihy lépe pozná sám sebe a vzdělanému světu bude lépe znám“.⁵³

V dopise z 8. března 1876 M. Drinov psal K. Jirečkovi z Petěrburgu, že jeho bulharské dějiny „jsou čteny s velkým zájmem zdejšími vědci“ a že tamní Slovanský výbor má v úmyslu přeložit knihu do ruštiny. Redakce Slovanského sborníku požádala M. Drinova o podrobný referát, který jim musel odříci, protože napsal již dvě recenze: do ČČM a do Periodického časopisu.⁵⁴ M. Drinov Jirečkovi rovněž napsal, že Stojanov se zřekl překladu a že v případě, že se nenajde jiný lepší překladatel, Společnost zamýšlí zadat překlad R. Žinzifovovi.⁵⁵ Ochotu přeložit Jirečkovy Dějiny do bulharštiny vyjádřili kromě R. Žinzifova také B. Goranov, P. R. Slavejkov a G. Benev.

Pozornost členů Společnosti stále více poutaly ovšem tehdejší politické události. Členové se dostávali do víru východní otázky v souvislosti s povstáním v Hercegovině a v Trákií a úzké otázky osvěty, vědy a literatury odsunovali až na druhé místo. Drinov v dopise z Varšavy z května 1876 napsal mj. o tom, že má obavy o osud bulharského obyvatelstva v povstaleckých oblastech.⁵⁶ Jak jsme již viděli, M. Drinov se velmi zajímal o překlad Jirečkovy knihy do bulharštiny. Jireček si přál, aby překladatel uměl kromě němčiny a češtiny také latinsky a řecky. P. R. Slavejkov se již v polovině února 1876 nabídl, že by přeložil Jirečkovu knihu spolu s G. Benevem; sám totiž uměl řecky a zabýval se dlouhá léta národnými dějinami, Benev zase uměl česky a německy.

Bulharská učená společnost však neměla dostatek prostředků, aby mohla vydat takovou rozsáhlou práci. Proto Drinov navrhl 12. května 1876, aby Společnost odstoupila právo některému dobře situovanému vydavateli, který by byl ochoten vydat knihu na svůj účet. Jak známo, takový vydavatel se nenašel dříve, než byl vydán ruský překlad knihy v roce 1878, takže teprve v roce 1886 vyšel v Trnovu bulharský překlad Jirečkových Dějin v překladu Z. Bojadžieva i s doplňky, které učinil sám autor.

Vysoko hodnotili Jirečkovu práci rovněž Bulhaři v Oděse. V srpnu 1877 poslali Jirečkovi děkovnou adresu, která mu byla slavnostně předána rektorem pražské univerzity nedlouho po vypuknutí rusko-turecké války.⁵⁷ Jireček jim ve své odpovědi mj. psal: „Mým cílem bylo osvětlit ve své

⁵³ Periodičesko spisanie, kn. 11–12, Braila 1876, 215–227. Viz též Drinov, M., *Sčičnenija*, III, Sofija 1915, 234–246.

⁵⁴ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 119. Viz pozn. 53; ČČM 50, 1876, 158–164.

⁵⁵ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 120.

⁵⁶ Arnaudov, M., *Balgarskoto knižovno družestvo v Braila, 1869–1876*, Sofija 1966, 266.

⁵⁷ Světozor 12, 1878, čís. I, 14.

knize nezaujatě a v souladu s nynějším stavem vědy minulost tohoto kdysi slavného a mocného národa, a v nové době kvůli nepříjemným pro něj podmínkám zcela zapomenutého. Každý, kdo se bez předsudků dívá na nynější postavení Bulharů, dokonce i kdyby nechtěl, nemůže nevyjádřit soucit s národem, který díky své povaze, své pracovitosti, své touze po vzdělání a svým probuzením v tomto století jasně dokázal, že pro své lepší prospívání nepotřebuje nic víc než lepší správu.“⁵⁸

Oděští Bulhaři se však nespokojili pouhým poděkováním. Rozhodli se využít prostředků z fondu V. Aprilova a přeložit knihu do ruštiny. Tuto úlohu převzali na sebe Fin prof. Filip Brun a Bulhar V. N. Palauzov, magistrant a později profesor trestního práva v Oděse. V dopise, který zaslali 1. února 1877 K. Jirečkovi, píší: „S nadšením jsme si přečetli Vaše překrásné dílo Dějiny Bulharů, dílo, kterému je podle názoru všech recenzentů souzeno zahájit novou epochu v jihoslovanské historiografii.“ Sdělují mu, že lidé (tj. bulharští obchodníci v Oděse — I. D.), kteří chtějí vydat knihu, mají v úmyslu celý náklad věnovat „jedné z novobulharských škol, na kterou i Vy se díváte jako na kolébku novobulharské osvěty, totiž škole gabrovské“. S knihou chtějí seznámit ruskou společnost, protože „knihou podobná Vaší může vyjít z pera člověka, kterého každý Bulhar může nazvat upřímným přítelem svého národa, neboť tolik úsilí může věnovat výzkumu dějin zapomenutého národa, ze všech stran obviňovaného a zbaveného přátel, jedině člověk, který se ujal myšlenky vyvést národ z neznámosti a sejmout z něho pečeť obvinění, kterou ho zhanobili jeho nepřátelé“. V době, kdy se „rozhoduje o osudu bulharského národa,“ považují autoři dopisu F. Brun a V. Palauzov za „nezbytné“ vydání knihy v ruštině. Vyjadřují naději že k svému ruskému vydání dostanou od Jirečka poznámky a doplňky, jak to autor udělal k vydání německému. Doplňky by se mohly „vztahovat také k posledním politickým událostem“ a také by mohl být vyložen obecný názor na úlohu, kterou hrál bulharský národ v tomto boji Slovanů za existenci. V hodnocení událostí ze strany osoby, která tak nádherně prostudovala dějiny národa, najde bulharský národ novou obhajobu a povzbuzení...“⁵⁹

Konstantin Jireček na jejich dopis odpověděl hned. Souhlasil s ruským překladem i s doplňky, protože se domníval, že „přinese užitek bulharskému národu, který [...] je nyní nejnešťastnější ze všech národností v Evropě...“. Sděloval jim, že kapitolu o Simeonovi přepracuje podle nového díla svého přítele M. Drinova (Jižní Slované a Byzanc v 10. století — I. D.), že má nové materiály k zeměpisnému popisu z Kanitzovy knihy (Donau-Bulgarien und der Balkan) apod. O nejnovějších událostech

⁵⁸ Zlatarski, V., *Dejnostta na d-r K. Ireček v Bălgarija* (Po slučaj petdesetgodišnina ot roždenieto mu), *Periodičesko spisanie*, kn. 9–10, 1906, 1–30.

⁵⁹ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 119.

nebude moci něco napsat, protože všechny brožury, dopisy a články, které četl, si buď protiřečí, nebo jsou plny fantazie a nepřesností.⁶⁰

F. Brun a V. Palauzov mu v dopise z března 1877 sdělují, že 13 kapitol jeho knihy vyšlo v samostatné ruský vydané knize ve Varšavě. Byly přeloženy z němčiny V. Jakovlevem. To je onen překlad, „který autorovi podivnou náhodou nikdy nepřišel na oči.“⁶¹ Navrhují Jirečkovi nový překlad, který by obsahoval četné změny a doplňky nových pramenů, např. dopis Petra Velikého z roku 1711, dílo Kristobulovo, článek F. Bruna o Dobrudži, údaje o Bulharsku z cestovních zápisků Bertranda de la Brocguiéra, historickou mapu, materiály o nových bulharských kulturních dějinách a o stycích Bulharů s ruskými osobnostmi apod.

Korespondence ruských překladatelů s Jirečkem překročila rámeček vztahu mezi nimi a autorem a změnila se ve spolupráci, v níž obě strany projevovaly maximální úsilí o zařazení co nejvíce materiálu do díla, o odstranění všech možných nedostatků a chyb. Z ní jasně vyplývá, že Jireček získal cenné doklady o charvátské hraběcí rodině Pejačevićů, která pocházela z Bulharska,⁶² že nejvíce pracoval na přepracování kapitoly o Simeonovi, že v době rusko-turecké války v druhé polovině 1877 nahradil V. Palauzova ve věcech kolem vydání knihy jeho otec, protože V. Palauzov byl v té době v Bulharsku, že překladatelé F. Brun a V. Palauzov pořídili k ruskému překladu obsírný abecední rejstřík, že otec i syn Palauzovovi napsali celý text o účasti Bulharů v krymské válce 1853—1856, o přesídlení Bulharů do Tavrické gubernie a o činnosti bulharského „nastojatelstva“ v Oděse (trvali však na tom, aby byl i pod tímto textem uveden jako autor K. Jireček), že N. Palauzov navrhoval, aby byly napsány další kapitoly o Dubnovém povstání, o rusko-turecké válce, o Sanstefanském míru a o bulharské administraci apod.⁶³ Koncem července 1878 odeslali překladatelé Jirečkovi 15 výtisků právě vydané jeho knihy v ruštině. Toto vydání je z vědeckého hlediska nejvzácnější.⁶⁴

České, německé i ruské vydání Jirečkových Dějin národa bulharského, které sám autor pokládal skromně za „pouhý“ nebo „slabý“ pokus, vyvolalo nejen u Bulharů, nýbrž také ve slovanských i neslovanských vědeckých kruzích velký ohlas. V češtině, bulharštině, němčině, francouzštině, angličtině, ruštině a novořečtině vyšlo celkem čtyřicet recenzí, které až na výjimky posuzovaly Jirečkovo dílo velmi příznivě. Zmínili jsme se již z chvále, kterou napsal M. Drinov. V dopise z poloviny listopadu 1876 z Charkova mu Drinov v souvislosti s recenzí Němce H. Kieperta, kterou mu Jireček poslal, psal: „Celý svět Vás chválí a prostřednictvím Vaší

⁶⁰ Tamtéž, 120.

⁶¹ R. O., *Konstantin Jireček*, Osvěta 1904, 684.

⁶² *Iz archíva na Konstantin Jireček*, I, 127.

⁶³ Tamtéž, 121—139.

⁶⁴ Tamtéž, 158.

knihy se seznamuje s jedním zapomenutým národem, jemuž osud, zdá se, připravuje dobrou budoucnost. Radujte se z plodů tohoto svého díla a ať Vás tato radost pobízí, abyste co nejdříve seznámil svět také se srbskými dějinami.“⁶⁵ Úspěch knihy přirozeně byl vyvolán jak kvalitami, tak také skutečností, že vyšla v době, kdy se tzv. východní otázka dostávala do rozhodující fáze. Proto neudívalo, že v Rusku i jinde v Evropě chtěli vědět více o „zapomenutém národě“. Tak se totiž jmenoval dlouhý článek v ruských Otčestvennych zápiskach, napsaný na základě Jirečkových Dějin.⁶⁶ Proto Drinov sděloval Jirečkovi, že „ruské noviny a časopisy často kradou z Vaší knihy“.⁶⁷ V článku, fakticky v recenzi, autor chválí Jirečkovu knihu a čerpá z ní množství údajů, aby jimi ilustroval odvěký zápas bulharského lidu a aby seznámil ruskou veřejnost s výsledky Bulharů v oblasti literatury a kultury. Prostřednictvím hodnověrných údajů z Jirečkova díla chtěl autor zdůraznit, že pokroková ruská veřejnost nemůže být lhostejná k osudu slovanského lidu na Balkáně, k lidu, který má takové bohaté bojové a kulturní tradice a takové výsledky v rozvoji literatury. Jireček tak svým dílem podněcoval nejen českou, ale i ruskou veřejnost k tomu, aby pomohla Bulharům zbavit se osmanského panství. Příznivé recenze na Jirečkovu knihu napsali také V. Jagić, německý historický geograf W. Tomaschek, maďarský cestovatel F. Kanitz, německý kulturní historik, geograf a etnograf Friedrich von Hellwald aj. Ruský literární historik A. N. Pypin uveřejnil v květnu 1877 rozsáhlou stať „Staré a nové Bulharsko“, napsanou „většinou podle Jirečkovy knihy,“⁶⁸ jak sděloval M. Drinov Jirečkovi. A francouzský geolog Ami Boué napsal: „Tak stručně dosud nikdo nevypsal takřka vše o onom předmětu.“⁶⁹

Nemůžeme zde bohužel podrobně rozebírat všechny kladné recenze na Jirečkovu dílo, které vyšly u nás i jinde v Evropě. Zmiňme se však také o dvou negativních ohlasech. První z nich vyšel v řeckém časopise Kleio v Terstu v polovině února 1876. Jireček spěchal to sdělit M. Drinovovi o měsíc později.⁷⁰ M. Drinov mu však napsal: „Mám radost, že Vaše dějiny vyvolaly takový křik, který mě ovšem nepřekvapil, protože jsem jej očekával. Ať se zlobí a ať chválí: Vaše sláva je slávou také našeho národa.“⁷¹ Druhý nepříznivý posudek pochází z pera ruského historika V. Makuševa, který uveřejnil v ruském periodickém tisku v dubnu a květnu 1878 pod

⁶⁵ Iz archiva na Konstantin Ireček, II, 131.

⁶⁶ Autorem stati byl ruský spisovatel Daniil Lukič Mordovcev. Viz Sís, V., *Korespondencijata na K. Ireček s M. Drinov*, 260.

⁶⁷ Iz archiva na Konstantin Ireček, II, 132.

⁶⁸ Tamtéž, 139.

⁶⁹ M u r k o, M., *Josef Konstantin Jireček (1854–1918)*, in: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*, Praha 1937, 208.

⁷⁰ S í s, V., *Korespondencijata na K. Ireček s M. Drinov*, 142.

⁷¹ Iz archiva na Konstantin Ireček, II, 121.

názvem *Razbor knigi K. Irečeka*.⁷² Makušev vytykal Jirečkovi značnou závislost na literatuře, především na německé a francouzské, a opomenutí některých ruských prací. Vypočítává řadu drobných nedostatků. Uvádí některé údaje z italských a dubrovnických archívů, které nebyly do té doby publikovány. Zároveň Makušev polemizuje s Drinovovou recenzí, která byla plná chvály. Makuševova recenze byla dosti ostrá, místy nevybírává. Proto vyvolala polemické odpovědi V. Jagiče⁷³ a M. Drinova. Jireček byl Makuševovou kritikou dost zdrcen, a proto se obrátil o radu k M. Drinovovi. Drinov, aniž četl Makuševovu recenzi, jej uklidnil a slíbil, že na ni odpoví, což tak učinil až o několik let později.⁷⁴

Konstantin Jireček si dopisoval s M. Drinovem již od podzimu roku 1871. Osobně se však seznámili v Praze až v říjnu 1875, ještě před vydáním Jirečkových *Dějín*, a pak se znovu setkali v roce 1876.⁷⁵ Jejich přátelství se rychle upevňovalo. Tři týdny po prvním setkání si Jireček poznamenal do svého deníku: „S Drinovem vidáme se skoro každý třetí den, nejvíce večer, a mnoho hodin rozprávíme při čaji. Sotva zůstane některá stránka bulh.(arské) filologie anebo historie, kterou bychom nevzali na přetřes.“⁷⁶ Informace, které získával mladý Jireček od Drinova, použil později ve svých bulharistických pracích. Že to byly informace pro Jirečka důležité, svědčí další záznam v jeho deníku o měsíc později: „Vidíme se každý druhý den a míváme rozsáhlé historické, zeměpisné, filologické a politické rozpravy o Bulharsku a Slovanstvu . . .“⁷⁷

⁷² Makušev, V., *Razbor knigi K. Irečeka*, Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvěščenija 1878, apríl, 241, 296, maj, 52, 109.

⁷³ Archiv für slavische Philologie 3, 1878, 538. Jireček v dopise V. Jagičovi ze dne 12. prosince 1878 píše: „Velice Vám děkuji za slova, která jste napsal v posledním svazku svého Archivu o kritice p. Makuševa. Já jsem mezitím vypracoval něco jako odpověď na Makuševovu kritiku. Možná že by si ta odpověď zasloužila, abych ji hodil do ohně, ovšem možná že uznáte za vhodné ji uveřejnit. Proto Vám ji posílám, abyste ji měl k dispozici. Arogance p. Makuševa je dávno známá i v Rusku, ale málo ho potom kritizovali, proto nebude špatné, jestliže se jednoho dne také o něm něco řekne. Nejsou mu známy elementární věci moderní kritiky pramenů, celé to „Quellenkunde“ a to „Quellenkritik“, a vždycky purat in verba magistri. Co napsali před třiceti lety někteří lidé v Rusku, to je pro něho alfou a omegou, kánonem, z něhož nelze ustoupit. A tak mě rovněž obvinil, že jsem plagiátor; také už z toho důvodu těžko mohu mlčet. Viz Narodna sveučilišna biblioteka u Zagrebu, R 4610 b.

⁷⁴ Drinov, M., *Sáčinenija*, III, Sofija 1915, 473–474.

⁷⁵ *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*. 49.

⁷⁶ Angelová, M., cit. dílo, 151.

⁷⁷ Tamtéž, 152.